

Emphasized that the study results intelligence-operational law enforcement practice in the operational units of the National Police of Ukraine and its own research work on practical operational positions indicate insufficient and ineffective involvement opportunities covert apparatus in various areas of combating crime. Grounded, that the conceptual basis of some of the problems of forming secret system operational units of the National Police and its use in combating crime, including especially the use of information obtained through operational contacts in terms of recent changes introduced by the Regulations on the organization of operational activities and covert operative units of the National Police of Ukraine highlighted enough and therefore they require further analysis, which determines relevance of the chosen topic.

It is concluded that the research uses of the results of operational activities obtained through contacts in the operational activities of the National Police should be noted that the functionality of the information received is not limited to the above mentioned areas. The most important functionality of the results of operational activities is their use as evidence in criminal proceedings. The importance of the problem in question and incomplete implementation in practice of opportunities to use the results of operational activities, in the process of proof - determines the need for additional research in this area, as well as perspectives of this category of secret apparatus in intelligence - work of the operational units of the National police.

Key words: *confident, confidential cooperation, the operational units of the National Police, the operational information.*

УДК 343.98

М. А. Готвянська

ОБСТАНОВКА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, ПОВ'ЯЗАНОГО З УТЯГНЕННЯМ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ (ОКРЕМИЙ АСПЕКТ)

У роботі розглянуто обстановку вчинення злочину як елемента криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з утягненням неповнолітніх у злочинну діяльність. Визначено, що для побудови її оптимальної моделі необхідно використовувати комплексний підхід, ураховуючи адміністративно-територіальне, географічне, економічне положення регіону, його соціально-економічно характеристику, специфіку окремих ділянок місцевості, осяжність території у ході реалізації злочинного умислу, національного складу населення, його звичаїв.

Ключові слова: *злочини, пов'язані з утягненням неповнолітніх у злочинну діяльність; криміналістична характеристика; обстановка вчинення злочину.*

Постановка проблеми. Питання злочинності неповнолітніх та її причин, необхідність в адекватних методах її подолання є широко усвідомленою в правових системах багатьох країн, які належать до різних культур та цивілізацій. В історичній довідці «Juvenile justice system structure and process» зазначається, що протягом другої половини 18-го століття діти до 7-ми років уважалися такими, які не можуть мати намірів здійснювати злочини, і тому були звільнені від кримінальної відповідальності. Однак діти у віці 7-ми років поставали перед судом, відбували покарання та навіть приговорювалися до смертної кари [1].

Злочини вчиняються в конкретних умовах зовнішнього середовища під дією різноманітних факторів об'єктивної дійсності, які в одних випадках формуються самими злочинцями, в інших – існують незалежно від їх волі. Сукупність цих умов, обставин і явищ, що обумовлюють досягнення злочинного результату, а також особливості поведінки й психологічних зв'язків осіб, причетних до злочину, і складають основу такого важливого елемента криміналістичної характеристики, як обстановка вчинення злочину. Згадуване поняття має важливе наукове й практичне значення, проте воно практично залишилося поза увагою науковців щодо злочинів, пов'язаних з утягненням неповнолітніх у злочинну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміст обстановки вчинення злочинів та можливість використання інформації про неї для підвищення ефективності розслідування викликала зацікавленість у таких науковців, як Р. С. Белкін, В. Д. Берназ, І. О. Возгрин, В. К. Гавло, Ф. З. Гізатуллін, В. Ф. Єрмолович, В. А. Журавель, В. О. Коновалова, О. Н. Колісниченко, В. І. Куликов, А. Ф. Облаков, В. О. Образцов, М. В. Салтєвський, В. Ю. Шепітько, В. Г. Танасевич, М. П. Яблоков, І. Я. Якимов та інші. Наукові доробки зазначених учених стали фундаментом для подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Формування цілей. Метою статті є висвітлення окремих аспектів обстановки вчинення злочину, пов'язаних з утягненням неповнолітніх у злочинну діяльність.

Виклад основного матеріалу. Аналіз спеціальної літератури дозволяє говорити про те, що й дотепер є неоднозначними думки щодо визначення обстановки вчинення злочину як елемента криміналістичної характеристики [2; 3]. Унікаючи серйозної дискусії, найбільш точно й повне визначення обстановки вчинення злочину, на наш погляд, дав М. П. Яблоков, який розуміє під нею систему взаємопов'язаних і взаємодіючих об'єктів, явищ і процесів, що характеризують умови місця й часу, речові, природно-кліматичні, виробничо-побутові й інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників злочинної події й інші обставини об'єктивної реальності, що склалися в ході злочину і впливають на спосіб і механізм його вчинення [4, с. 116].

Водночас, на нашу думку, для характеристики втягнення неповнолітнього в злочинну діяльність до обстановки вчинення злочину доречно також включити запропоновану В. О. Образцовим і заперечувану М. П. Яблоковим характеристику «... територіальної, демографічної й іншої специфіки регіону, у якому вчинено злочин» [5, с. 23].

Позиція М. П. Яблокова про відсутність необхідності в занадто розширеному понятті обстановки має сенс, як він сам зауважив, для нескладних по кваліфікації, тривалих по часу, і малоепізодних злочинів [6, с. 36].

Стосовно досліджуваного діяння, то тут цікавою є позиція А. Ф. Облакова щодо необхідності розгляду також адміністративно-територіального, географічного, економічного положення регіону, його соціально-економічної характеристики, специфіки окремих ділянок

місцевості, осяжність території у ході реалізації злочинного умислу, національного складу населення, його звичаїв і установ [7, с. 35]. На думку М. Ю. Шубадєєвої, «... такий підхід має багато позитивних якостей: порівнюваність, високу оперативність інформації, простоту методики досліджень, широкий спектр практичного використання результатів» [8, с. 232]. Зауважимо, що при характеристиці обстановки вчинення втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність важливо враховувати не тільки національний склад, але й історичний уклад народу, що проживає на тій чи іншій території. Безсумнівно, що злочинна активність вища в столичних, обласних центрах, у великих містах, ніж у провінційних містечках і сільській місцевості.

Звідси можна обґрунтовано стверджувати, що особливу увагу слід приділити дослідженням того, у якому середовищі живуть і виховуються діти й підлітки - майбутні неповнолітні жертви.

Не можна оминати увагою й події на Сході України, які повернули життя громадян у часи Другої світової війни, коли було зухвало порушено: архітектуру світової безпеки, міжнародне право та міждержавні домовленості. Водночас, як і тепер, жертвами трагічних подій стали не тільки військовослужбовці, цивільні люди, але й діти. Пояснюється це тим, що злочини сепаратистів не обмежуються тільки вбивствами та викраденнями дітей, оскільки вони ще й активно залучають неповнолітніх до участі в окремих терористичних актах, використовують їх як «живих щитів» та беруть у заручники, руйнують школи, дитсадки й лікарні, у яких діти могли б отримати дошкільну й шкільну освіту, а також медичну допомогу. У результаті цього багато дітей були змушені покинути свої будинки й райони проживання та переселитися в інші регіони.

Ще одним важливим фактором в обстановці вчинення розглядуваного злочину є ті суспільні зміни, які «перевертають» функції і роль сім'ї в соціумі. Ідеться про випадки, коли все частіше саме в сім'ї з'являються найбільш удосконалені форми жорстокості й насильства [9, с. 63; 10]. Про це засвідчують і проведені нами дослідження. Так, у період з 2010 по 2015 роки нами було опитано 318 бездоглядних дітей, яких було розподілено на три групи. Перша – діти до 14 років, які займалися жебракуванням (159 осіб), друга – неповнолітні до 18 років, втягнені в заняття проституцією (53 осіб) і третя – діти до 14 років, які були втягнуті в злочинну діяльність (106 осіб). Понад 30% з них зростали в нестерпній атмосфері сімейного неблагополуччя, насильства, аморальності, що формувало їх соціальне відчуження, дезадаптацію, вороже сприйняття навколишнього середовища, породжувало різного роду девіації. Один з респондентів-підлітків навіть повідомив, що для нього життя й насилля були тотожними поняттями, оскільки ще з дитинства прийняв за істину, що між людьми повинні бути жорстокі й грубі взаємини. З огляду на те, що батько завжди бив матір і дітей (це було нормою в сім'ї), його (респондента – курсив Г.М.) дуже дивувало, якщо з ним поводилися по-людськи.

Що стосується складу сім'ї, то за нашими даними повну сім'ю (батька та матір) мали трохи більше половини опитуваних дітей (55%), кожна десята

дитина хоча і жила в повній сім'ї, але батька чи матір їй заміняли вітчим чи мачуха (10%), приблизно третина – діти з неповних сімей (29,1%), а 5,9% – були сиротами або виховувались іншими родичами. У більш гіршому стані знаходилися діти, утягнені в заняття проституцією або в злочинну діяльність. Повні сім'ї мали, відповідно, 10% і 8,3% опитаних. Слід відмітити, що серед цих категорій бездоглядних дітей значну кількість складають сироти, а також діти, яким батька чи матір заміняли вітчим або мачуха.

Припущення про те, що основна причина дитячої злочинності пов'язана з проблемами в сім'ї, у тому числі матеріальними, підтверджується відомостями про джерела сімейних доходів. Тільки в невеликій кількості опитаних дітей (35%) обоє батьків мали свій заробіток. Діти, утягнені в проституцію та жебрацтво були в ще гіршому становищі. Їхні батьки, які мали роботу, були лише в 10% та 9,2% опитаних відповідно. Майже в кожній четвертій бездоглядній дитині ніхто з батьків узагалі не працював.

Щодо наявності власного житла, то батьки або особи, які їх заміняють, у більшості бездоглядних дітей його мали. Зазвичай це окрема квартира або кімната. Але діти не прагнуть повертатися в родину, оскільки в багатьох у сім'ї пиячать, а тому житло фактично перетворилося на притон. На повну відсутність житла вказали лише 10% опитаних. Діти з більш благополучних сімей ідуть на вулицю на ґрунті конфлікту з батьками в період кризи перехідного віку – у 12-13 років. Існує категорія дітей, які формально мають благополучні родини, але по причині переїзду в місто для продовження навчання (у коледж, училище тощо), живуть окремо від батьків без необхідного нагляду. Часто такі підлітки потрапляють під «вплив вулиці» і в подальшому складають найбільш криміногенний контингент у відповідній групі правопорушників. Так, майже кожна третя дівчина, утягнена в проституцію, проживала в гуртожитку (35%).

Більшість бездоглядних дітей повністю зв'язок із сім'єю все ж таки не втрачає, що залишає шанси на повернення їх у родину. При цьому постійно проживає поза домом лише кожен п'ятий з них (20%). Водночас загострюється проблема житла серед дітей, які були втягнені в заняття проституцією й злочинну діяльність.

Знаходячись поза домом, частина бездоглядних дітей утягнених у заняття проституцією й жебракування, як заведено, живуть або ночують у знайомих, але переважна частина проводять свій час або ночують у підвалах, на горіщах будинків або просто на вулиці [11].

Залишення бездоглядними дітьми дому має й сезонний характер: узимку більшість дітей проживає вдома або в родичів, а влітку дещо збільшується частина тих, хто живе в підвалах і на вулиці. До того ж, має місце й таке явище, як міграція безпритульних дітей з регіону в регіон.

На жаль, формування та розвиток системи обліку та реєстрації бездомних та безпритульних дітей в Україні перебуває на початковому етапі [12]. Поки що ні один орган, жодна організація не володіють точною та адекватною інформацією про кількість таких дітей, а офіційна статистика відсутня. Оцінки масштабів проблеми експертами різняться між собою,

причинами чого є прихованість явища від офіційної статистики, штучне заниження результатів обліку, відмінність методів дослідження та розуміння, власне, об'єкту дослідження через розбіжності у визначенні термінів [13, с. 34].

З наведеного можна зробити висновок, що в більшості сімей неповнолітніх, утягнених у злочинну діяльність, взаємовідносини між батьками були поганими, а сварки й скандали, у тому числі й на ґрунті вживання алкогольних напоїв, виштовхували їх на вулицю.

Досліджуючи місце вчинення злочину як елементу обстановки, нами виявлено таке. Якщо в місті втягнення неповнолітніх відбувається практично в усі види злочинної діяльності, то в сільській місцевості здебільшого має місце систематичне втягнення неповнолітніх у вживання спиртних напоїв (88,7% випадків). Це пояснюється найбільш складним соціально-економічним станом на селі, безробіттям, вихід з якого багато сімей шукають у вживанні спиртного, що й призводить до участі в пияцтві неповнолітніх [14, с. 56]. На відміну від міста, у селі практично відсутнє систематичне втягнення неповнолітніх у проституцію, жебракування, оскільки в місті для вчинення втягнення саме у ці антигромадські діяння є найбільш сприятливі умови (відповідна соціальна й економічна база, категорії населення, які дозволяють собі користуватися послугами сексуального характеру або давати подаяння неповнолітнім жебракам тощо).

З точки зору географічного положення регіону, то в розміщених на трасах містах і селищах розповсюджено попит на сексуальні послуги, що є однією з причин утягнення неповнолітніх у заняття проституцією.

Для безпосереднього вчинення розглядуваного злочину зловмисники підбирають місце з таким розрахунком, щоб уникнути можливості візуального спостереження й участі сторонніх осіб у процесі втягнення неповнолітніх у вчинення злочину або обмежити їх кількість. Тут маються на увазі й учасники події, які залучаються злочинцями для виконання допоміжних функцій (наприклад, особи, які здають в оренду приміщення, водії, особи, які поставляють клієнтуру тощо). Ці особи, як звичайно, необізнані відносно злочинних намірів осіб, які займаються втягненням неповнолітніх, наприклад, у розповсюдження наркотиків.

За нашим дослідженням, безпосереднім місцем утягнення неповнолітніх у злочинну діяльність зловмисниками обиралися: а) квартири багатоповерхових будинків (47% випадків); б) приватні будинки – 38%; в) вулиця – 11%; г) під'їзди, підвали, горища – 3%; д) гаражі – 1% випадків. При цьому додамо, що у випадках неодноразового втягнення неповнолітнього до злочинної діяльності – місця їх учинення можуть не збігатися.

Аналіз архівних кримінальних проваджень (справ) засвідчує щодо прямої залежності між особою злочинця й місцем здійснення нею злочинної діяльності. Так, у 74,7% випадків, приміщення, де відбувалося втягнення неповнолітнього у злочин, було власністю винного, а у 22,6% - належало третім особам (родичам, знайомим); 2,7% випадків злочинів було вчинено за місцем роботи втягувача.

Не меншого значення в обстановці вчинення злочину має й часовий фактор. За результатами аналізу кримінальних проваджень (справ) можна

констатувати, що втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність найчастіше відбувалося в період з 11 до 17 години – 52% випадків, у період з 17 до 22 годин – 35% випадків, рідше в нічний час – 13% випадків. На вибір часу впливає місце вчинення злочину. У власній квартирі, приватному домі злочинці займалися учиненням злочинів практично з ранку до вечора. Час учинення злочинів у місцях, пов'язаних з професійною діяльністю винних (службових приміщеннях), був обмеженим.

Висновки. Таким чином, обстановка вчинення злочинів, пов'язаних з втягненням неповнолітніх у злочинну діяльність має свої особливості, розуміння яких буде сприяти більш ефективному досудовому розслідуванню розглядуваних злочинів.

Використані джерела:

1. Juvenile justice system structure and process // Juvenile Offenders and Victims: 1999 National Report [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ojjdp.gov/ojstatbb/structure_process. – Назва з екрана.
2. Сіренко О. В. Обстановка вчинення крадіжок, грабежів і розбійних нападів неповнолітніми як елемент криміналістичної характеристики / О. В. Сіренко // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2012. – № 4(59). – С. 223-228.
3. Астахова О. О. Поняття обстановки вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони злочину / О. О. Астахова // Юридична наука. – 2015. – № 3. – С. 49-67.
4. Яблоков Н. П. Криминалистическая характеристика преступлений и типичные следственные ситуации как важные факторы разработки методики расследования преступлений / Н. П. Яблоков // Вопросы борьбы с преступностью. – 1979. – Вып. 30. – С. 112-121.
5. Образцов В. А. Криминалистика: модели средств и технологий раскрытия преступлений : курс лекций / В. А. Образцов. – М. : ИМПЭ-ПАБЛИШ, 2004. – 400 с.
6. Яблоков Н. П. Обстановка совершения преступления как элемент криминалистической характеристики / Н. П. Яблоков // Криминалистическая характеристика преступлений. – М. : [б. и.], 1984. – С. 34-40.
7. Облаков А. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений и криминалистические ситуации : учеб. пособие./ А. Ф. Облаков – Хабаровск: Хабаров. высш. шк. МВД СССР, 1985. – 88 с.
8. Шубадесва М. Ю. Дослідження територіальних особливостей злочинності / М. Ю. Шубадесва // Вісник ОІВС. - №1. – 2005. – С.232-235.
9. Лисюк Ю. В. Організація діяльності міськрайвідділів внутрішніх справ у попередженні насильства в сім'ї / Ю. В. Лисюк // Вісник ОІВС. - № 4. – 2004. – С.63-65.
10. Предместников О. Г. Психологія вчинення кримінального насильства в сім'ї щодо неповнолітніх / О. Г. Предместников // Південноукраїнський правничий часопис. - №4. – 2006. – С. 204-206.
11. Готвянська М. А. Неблагополучна сім'я як фактор, що спричиняє бездоглядність неповнолітніх / М. А. Готвянська // Південноукраїнський правничий часопис. – Одеса, - 2007. - №1. – С.45-47.
12. Мордань О. О. Формування та розвиток системи обліку безпритульних дітей в Україні / О. О. Мордань // Збірник наукових праць «Ефективність державного управління». – 2011. – Вип. 27. – С. 380-389.

13. Медвідь А. О. Соціальний захист бездомних осіб і безпритульних дітей: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / А. О. Медвідь ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса, 2015. – 241 с.

14. Фокин В. М. Проблемы совершенствования профилактики преступлений несовершеннолетних в сельском районе / В. М. Фокин // Комплексный подход к предупреждению правонарушений несовершеннолетних: Сборник научных трудов. – М.: ВНИИ МВД СССР. – 1984. – С. 54-63.

Стаття надійшла до редколегії 06.12.2016

Готвянская М.А. Обстановка совершения преступления, связанного с вовлечением несовершеннолетних в преступную деятельность (отдельный аспект)

В работе рассмотрена обстановка совершения преступления как элемента криминалистической характеристики преступлений, связанных с вовлечением несовершеннолетних в преступную деятельность. Определено, что для построения ее оптимальной модели необходимо использовать комплексный подход, учитывая административно-территориальное, географическое, экономическое положение региона, его социально-экономическую характеристику, специфику отдельных участков местности, охватываемость территории в ходе реализации преступного умысла, национального склада населения, его обычаев.

Ключевые слова: *криминалистическая характеристика; преступления, связанные с вовлечением несовершеннолетних в преступную деятельность; обстановка совершения преступления.*

Hotvyanska M.A. Situation of commission of the crime related to involving minor in criminal activity (separate aspect)

The situation of commission of crime is in-process considered as an element of criminalistics description of the crimes related to the indrawing of minor in criminal activity. Certainly, that for the construction of her optimal model it is necessary to use complex approach, taking into account the administrative-territorial, geographical, economic location of region, him socio-economic description, specific of separate areas of locality, visibleness of territory during realization of criminal intention, national composition of population, his customs. Drawn conclusion, that in most families minor, pulling in criminal activity, mutual relations between parents were bad, and quarrels and scandals, including on soil of the use of alcoholic beverages, pushed them on a street.

It becomes firmly established that the special attention it follows to spare research of that, children and teenagers are future minor victims live in what environment and brought up. Established, that by the direct mestome of indrawing of minor in criminal activity elected malefactors: apartments of multistoried building; private houses; street; entrances, basements, garrets; garages. In the cases of the repeated indrawing minor to criminal activity is a place of their feasance can not coincide.

What touches time of commission of crime, then the indrawing of minor in criminal activity mostly took place in a period from 11 to 17 hour. At choice time a crime scene influences. In an own apartment, private house criminals engaged in committing crime practically from a morning till evening. Time of committing crime in the places related to professional activity of guilty (official apartments) limited.

Key words: *the crimes related to the indrawing of minor in criminal activity; criminalistics description; situation of commission of crime.*